

SECTIONS 3. ECOLOGY

DOI <https://doi.org/10.30525/978-9934-26-541-9-6>

NATURAL LANDSCAPES OF POLISKIY NATURE RESERVE, THEIR VALUE AND THREATS UNDER THE CLIMATE CHANGE CONDITIONS

ПРИРОДНІ ЛАНДШАФТИ ПОЛІСЬКОГО ЗАПОВІДНИКА, ЇХ ЦІННІСТЬ ТА ЗАГРОЗИ В УМОВАХ ЗМІН КЛІМАТУ

Bumar H. Y.

*Candidate of Biological Sciences,
Deputy Director for Scientific Work
Poliskiy Nature Reserve
Selezivka village, Zhytomyr region,
Ukraine*

Бумар Г. Й.

*кандидат біологічних наук
заступник директора з наукової
роботи
Поліський природний заповідник
с. Селезівка, Житомирська область,
Україна*

Поліський природний заповідник знаходиться на території Південно-Поліського району Полісько – Придніпровського округу. Заповідник займає межиріччя річок Уборті і Болотниці, які зливаються за його межами і впадають у р. Прип'ять. Площа заповідника – 20104 гектари (крім того, охоронна зона займає площу 9878 га).

Район Поліського природного заповідника доцільно розглядати як окремий геоботанічний округ, як територію, яка відрізняється по рослинному покриву від суміжних територій Українського Полісся своєю бідністю. Цей район характеризується суцільним поширенням піщаних водно-льодовикових і алювіальних відкладів, що обумовлює бідність ґрунтового покриву, високу заболоченість, значну перевагу соснових лісів [1, с. 153–158].

Рослинність заповідника представлена 4 основними типами угруповань: лісовий, лучний, болотний та водний. У рослинному покриві переважають ліси і болота (відповідно 82% і 11%). Серед лісів основні площі займають хвойні-соснові ліси. На багатьох ділянках у деревостані є значна участь берези- від 10 до 20 %.

Лісові масиви на півночі Центрального Полісся, де розташований Поліський природний заповідник, є унікальними не тільки для України, але і для Європи. Це один з найбільших рівнинних лісових масивів в Центральній Європі Протяжність території зі сходу на захід – 27 км,

а з півночі на південь – 21 км. Лісистість району місця розташування Поліського заповідника 80–90%.

Цінними природними ландшафтами в Поліському заповіднику є ділянки старих соснових насаджень, які збереглися на площі понад 1500 гектарів

Тут охороняються великі болотні масиви із типовим та унікальним видовим складом природної флори та фауни, проте вони завжди були і залишаються дуже вразливими і недостатньо вивченими. Рослинність торфових боліт заповідника представлена ценозами евтрофного, мезотрофного і оліготрофного підтипів [3, с. 75–80].

На території заповідника знайшли поширення окремі типи оселищ, які охороняються Резолюцією 4 Бернської конвенції та Додатком 1 Оселищної директиви (постійні стоячі дистрофні водойми, європейські сухі чагарникові пустища, центральноевропейські лишайникові ліси сосни звичайної, оліготрофні та мезотрофні заболочені хвойні ліси, континентальні дюни з незімкненими угрупованнями з *Corynephorus* та *Agrostis*, перехідні болота та сплавини, комплекси верхових боліт, сфагнові березові ліси). На території Поліського природного заповідника зберігається 8 видів рослинних угруповань, що занесені до Зеленої книги України і є рідкісними на регіональному рівні: лісові, болотні, водні. До лісових належать угруповання звичайнососнових лісів звичайноялівцевих та угруповання звичайнососнових лісів жовтогородендронових, до водних – угруповання латаття сніжно-білого та глечиків жовтих [2, с. 96–101].

На території заповідника зберігаються кислі торфові болота оліготрофного характеру на площі понад 400 гектарів з домінуванням *Eriophorum vaginatum* L. Досить звичайними і добре збереженими є сфагнові березові ліси та заболочені хвойні ліси; сухі пустища – угруповання з домінуванням *Calluna vulgaris* (L) Hull, *Vaccinium vitis-idaea* L., *Vaccinium myrtillus* L.; внутрішні піщані дюни (лишайникові угруповання на дюнах; борові піски), які займають понад 3000 гектарів.

Визнання надзвичайно високої цінності та унікальності природних комплексів заповідника підтверджене включенням його до складу Смарагдових об'єктів України, а також включенням території площею 2145 га до Рамсарського угіддя «Поліські болота».

Поліський заповідник є важливим центром для збереження типової бореальної флори, яка включає цінний комплекс водно-льодовикових реліктових видів. Особливу цінність в складі флори заповідника становить її раритетна компонента, яка представлена 39 видами із Червоної книги України (2009) та 27 видами із регіонального Червоного списку Житомирської області [4, с. 189–193]. Рідкісні види

рослин є основними індикаторами природних екосистем, оскільки є найбільш вразливими до змін екологічного середовища.

В останні роки існує багато проблем зі збереженням ландшафтного та видового біорізноманіття. За тривалий період існування заповідного режиму пройшли відчутні трансформаційні зміни рослинного світу. Вони викликані різними чинниками, як природними (зміни клімату) так і антропогенними (осушувальна меліорація, лісові пожежі).

В перші роки існування заповідника осушувальна меліорація була основним екзогенним фактором, який визначав зміни рослинного покриву на заповідній території. В районі Поліського природного заповідника було осушено більше 5 .0 тис га перезволожених земель. Сітка осушувальних каналів була створена по всій периферії заповідника. Осушувальна меліорація суттєво понизила рівень ґрунтових вод на значній території. Найбільші зміни проходили на відкритих болотах, менш різко змінювались лісові болота. На болотах, які межували з осушувальною системою випали трави-домінанти: *Carex omskiana* Meinsh, *Carex lasiocarpa*, *Eriophorum vaginatum* L. На зміну їм прийшли *Calamagrostis canescens* (Web)Roth, *Molinia caerulea* (L). Moench. На місці боліт сформувались зарості кущів і дрібнолісся, місцями вересові пустоші . Заболочені ліси трансформувались в сосново-березово-молінієві.

З 90-х років минулого століття догляд за меліоративними системами в районі Жолобницької осушувальної системи був призупинений. Почалось замулювання осушувальних каналів та їх заростання болотною рослинністю

На сучасному етапі основною загрозою біорізноманіттю Поліського заповідника є великі лісові пожежі, які часто мають неконтрольований характер. Природні ландшафти заповідника (хвойні ліси та торфові болота) завжди були і залишаються дуже вразливими до дії вогню.

Помітне зниження рівня ґрунтових вод в останні роки значно послабило соснові деревостани. З 2014 по 2018 роки у соснових лісах заповідника спостерігалось інтенсивне всихання дерев сосни, яке було спричинене активним розмноженням верхівкового та шестизубчастого короїдів. Пік максимального розмноження короїдів припадав на 2016–2018 роки. На даний час в соснових лісах заповідника нагромадилась велика кількість сухої деревини, яка створює високі ризики для виникнення крупних пожеж.

Після 2000 року на території заповідника мали місце верхові пожежі на великих площах у 2002, 2009, 2017 та у 2020 роках. Площа однієї пожежі в середньому складала більше 1.0 тис. гектарів. Вони виникали в заповіднику після тривалої посухи.

Процес відновлення згарищ є довготривалим. За нашими спостереженнями сухі лишайникові ліси на горбах відновлюються за 20–25 років. Сучасні ліси в заповіднику представлені повним набором стадій – від свіжих згарищ до угруповань, в яких пожеж не було протягом багатьох десятиріч років.

Дуже вразливими до змін клімату виявились болотні екосистеми. Останніми роками спостерігається загальна тенденція зниження рівня ґрунтових вод. Болота заповідника стали змінювати свій зовнішній вигляд, активізувались процеси їх заліснення, переважно сосною. Проходить пересушення та ущільнення верхніх шарів торфу, їх мінералізація, порушення структури. Помітні зміни проходять у трав'яному покриві. Спостерігається висихання болотних видів рослин у вегетаційний період. Проективне покриття сфагнового покриву на болотах помітно скоротилось.

В переважній більшості деградують верхові оліготрофні болота. Тут на окремих ділянках формується густий деревний ярус з сосни звичайної, під наметом якої відбувається відмирання болотних видів трав: *Eriophorum vaginatum*, *Охуссус palustris* Pers., сфагнуму. В пониженнях на мезотрофних болотах зникають окремі гідрофільні види (*Comarum palustre* L, *Menyanthes trifoliata* L). Нагромадження великої кількості сухої трави, а також пересушення верхніх шарів торфу створює високу небезпеку виникнення пожеж [3, с. 75–80].

У 2023 році нами обстежено більшість болотних масивів на території Селезівського ПНДВ, зроблені детальні геоботанічні описи рослинного покриву. За результатами зібраних матеріалів всі болота розділені нами за ступенем деградації на декілька груп: деградовані, деградуючі і нормальні. В даний час на території заповідника переважають деградуючі болота.

Література:

1. Андрієнко Т. Л., Балашов Л. С Рослинність північної частини Житомирської області. *Укр. ботан. журнал*. 1975. 32, № 2. С. 153–158.
2. Бумар Г. Й. Щодо вивчення типів оселищ Поліського природного заповідника, які мають високий природоохоронний статус. *Матеріали Всеукраїнської наук. конф. до 95-річчя Природного заповідника «Михайлівська цілина» (13 липня 2023 р.)*. Суми : ФОП Цьома С. П., 2023. С. 96–101.
3. Галина Бумар Моніторингові дослідження боліт Поліського природного заповідника. *Об'єкти природно-заповідного фонду України: сучасний стан та шляхи забезпечення ефективної їх діяльності* : зб.

матеріалів Всеукраїнської наук.-практ. конф. (м. Київ, 27–28 червня 2024 року), Київ, 2024. С. 75–80. <https://doi.org/10/61584/1-10-2024>

4. Бумар Г. Й. Багаторічні моніторингові спостереження за популяціями деяких рідкісних видів рослин Поліського природного заповідника. Зб. *Євроінтеграція екологічної політики України* : матеріали шостої Всеукраїнської наук.-практ. конф. Одеса : Одеський нац. ун-т ім. І. І. Мечникова, 2024. С. 189–193.

DOI <https://doi.org/10.30525/978-9934-26-541-9-7>

PECULIARITIES OF AIR POLLUTION IN ODESA WITH PHENOL

ОСОБЛИВОСТІ ЗАБРУДНЕННЯ АТМОСФЕРНОГО ПОВІТРЯ МІСТА ОДЕСА ФЕНОЛОМ

Burhaz O. A.

*Candidate of Geographical Sciences,
Associate Professor,
Head of the Department
of Environmental Law and Control
Odesa I. I. Mechnikov National
University
Odesa, Ukraine*

Бургаз О. А.

*кандидат географічних наук, доцент
завідувач кафедри екологічного права
і контролю
Одеський національний університет
імені І. І. Мечникова
м. Одеса, Україна*

Tymoshchuk M. O.

*Senior Lecturer at the Department
of Environmental Law and Control
Odesa I. I. Mechnikov National
University
Odesa, Ukraine*

Тимошук М. О.

*старший викладач кафедри
екологічного права і контролю
Одеський національний університет
імені І. І. Мечникова
м. Одеса, Україна*

Одеса – це сучасний центр транспортної та логістичної інфраструктури, а також важливий промисловий, науковий, торговий, туристичний і культурний осередок півдня України та всього Причорноморського регіону. Крім того, місто є значним центром рекреаційної діяльності, де проживає понад мільйон мешканців.

Останні десятиліття незбалансоване використання природних ресурсів спричинило значний антропогенний вплив на курортний комплекс. Особливістю рекреаційних зон є їхня близькість до енергетичних та промислових об'єктів і транспортних магістралей. Тому питання охорони атмосферного повітря в Одесі набуває особливої актуальності